

ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ ЖІНОК ТА СУЧАСНА ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

Загальна декларація прав людини закріпила один з основних принципів життєдіяльності світового співтовариства – принцип недопущення дискримінації і проголосила, що всі люди народжуються вільними і рівними і що кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, що проголошені в ній, без будь-якого обмеження за ознакою статі.

Основним міжнародно-правовим документом, спеціально призначеним для захисту прав жінок в політичній, соціальній та економічній сферах, є Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. У ній вперше на міжнародному рівні наголошувалось на відповідальності урядів за дискримінацію жінок не тільки в суспільній, але й у приватній сфері, тобто за дискримінацію в родині.

Конвенція була прийнята з метою недопущення дискримінації жінок, оскільки держави-учасниці занепокоєні тим, що, незважаючи на вже прийняті міжнародно-правові документи, як і раніше має місце значна дискримінація стосовно жінок, що перешкоджає принципу рівноправності та поваги людської гідності, участі жінок нарівні з чоловіками в політичному, соціальному, економічному і культурному житті своєї країни, заважає зростанню добробуту суспільства та сім'ї і ще більше ускладнює повне розкриття можливостей жінок на благо своїх країн і людства.

Слід зазначити, що Міжнародна організація праці (МОП) з початку свого існування також приділяє багато уваги встановленню рівних можливостей для працюючих чоловіків і жінок. Серед основних документів МОП, що стосуються питання гендерної рівності: Конвенція № 100 про рівну винагороду, Конвенція № 111 про дискримінацію в сфері праці і занять, Конвенція № 122 про політику в сфері зайнятості, Конвенція № 142 про розвиток людських ресурсів, Рекомендація № 90 про рівну винагороду, Рекомендація № 111 про дискримінацію в сфері праці і занять, Рекомендація № 122 про політику в сфері зайнятості, Рекомендація № 150 про розвиток людських ресурсів.

В Україні рівність прав і свобод людини незалежно від статі визначається і гарантується Конституцією та іншими законодавчими актами. Так, ст. 24 Конституції України проголошує: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних

пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям» [1].

Проект нового Трудового кодексу України також передбачає заборону дискримінації жінок в сфері праці та передбачає регулювання особливостей їх трудових відносин в зв'язку з їх соціальним статусом та сімейними обов'язками.

Для підвищення ролі жінок в суспільстві, створення сприятливих умов для розкриття їх інтелектуальних та творчих здібностей, забезпечення повної та рівноправної участі жінок у політичному, економічному, соціальному і культурному житті суспільства був ухвалений Указ Президента України «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні» та Верховною Радою України була прийнята Декларація про загальні засади державної політики України щодо сім'ї та жінок.

Розв'язанню жіночих проблем і забезпеченню гендерної рівноправності сприяє державна політика України. Але конструктивна державна політика можлива ефективно лише за умови, коли жінки самі стають суб'єктами творення цієї політики.

Державна політика щодо жінок, відповідно до плану дій, формується та реалізується шляхами:

- вироблення та прийняття законодавчих актів, рішень державних органів, спрямованих на реалізацію прав і свобод жінок;
- проведення у Верховній Раді України періодичних слухань про становище сім'ї та жінок і підготовка відповідних доповідей з цього питання Верховній Раді та Президенту України;
- діяльність в органах державної влади та управління структурних підрозділів всіх рівнів, що займаються проблемами сім'ї та жінок;
- вироблення та реалізація цільових комплексних програм щодо сім'ї та жінок;
- виділення у державному та місцевому бюджетах цільових коштів на фінансування державної політики стосовно сім'ї та жінок, залучення матеріальних і фінансових ресурсів підприємств, установ, організацій, об'єднання громадян, зацікавлених у роботі з жінками;
- утворення спеціалізованих фондів [2].

Відповідно до Національного плану дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності в суспільстві на 2001 – 2005 рр. Держкомітет молодіжної політики, спорту і туризму спільно з Національною радою жінок України у жовтні 2001 року провів в м. Києві другий Всеукраїнський конгрес жінок. Метою Конгресу було вироблення стратегії дій, спрямованої на поліпшення становища жінок, створення однакових для жінок і чоловіків можливостей для участі в політичному, соціальному, економічному та культурному житті, залучення жінок до ухвалення рішень на всіх рівнях влади, консолідація жіночого руху в Україні.

29 травня 2001 року до Верховної Ради України було подано Проект Закону України «Про державні гарантії прав та можливостей чоловіків і

жінок», у якому представлені механізми сучасного комплексного розв'язання потреб, інтересів чоловіків і жінок, розкрито правові форми подолання дискримінаційного ставлення до будь-якої статі, виписано юридичні права і можливості чоловіків і жінок [3].

Але, незважаючи на досить детальне закріплення в міжнародно-правових документах та національному законодавстві принципу гендерної рівності, ситуація на сьогоднішні в Україні з цього питання досить складна.

Розпад адміністративно-командної системи управління народним господарством, зниження попиту на робочу силу, скорочення числа робочих місць при одночасному формуванні ринку праці загострили для багатьох жінок проблему участі в суспільному виробництві. Ця ситуація об'єктивно сприяє дискримінації жінок, більшій імовірності жіночого безробіття, виштовхуванню значної їх частини в сферу домашнього господарства, змушуючи їх погоджуватись на будь-які умови праці в тіншовому секторі економіки, часто шукати місце роботи за кордоном. Не секрет, що велика кількість українських жінок працює за кордоном. Але там, незалежно від фаху, вони можуть отримати роботу домробітниця, офіціантки, прислуги, прибиральниця, а часто навіть повій.

Використовуючи складну економічну ситуацію в країні, високий рівень безробіття та правову недосконалість захисту громадян молодшої незалежної держави злочинці з метою організації кримінального бізнесу пропонують українським жінкам працювати за кордоном, де останні зазнають жорстокої експлуатації, заробляючи мізерні гроші собі і великі прибутки для організаторів цього бізнесу. Злочинці відбирають у своїх жертв документи, контролюють їх пересування та використовують боргову залежність як інструмент для тиску і контролю за ними.

За статистикою, жінки в Україні складають близько 54 відсотків її населення. Питома вага жінок у складі сукупної робочої сили перевищує 50 відсотків. Рівень їх освіти в середньому вищий, ніж у чоловіків – вищу або середню освіту в Україні має 50 відсотків працюючих жінок, тобто кожна друга, тоді як серед чоловіків цей показник становить менш ніж 40 відсотків. Водночас, маючи загалом досить високий рівень фахової освіти, українські жінки значно менше, ніж чоловіки використовують можливість підвищення кваліфікації, що безумовно знижує їх конкурентоспроможність на ринку праці. Це передусім пов'язано з виконанням сімейних обов'язків, які розглядаються як суто жіночі, а також функції материнства.

Історично склалося так, що жінки мають значно менше можливостей виявити власні здібності. Це становище зумовлене, по-перше, подвійним навантаженням жінок на роботі і вдома, по-друге, переконанням, яке панує в соціальному середовищі, що соціальне призначення жінок – збереження домашнього вогнища, і що жінка повинна самореалізовуватись тільки через виконання сімейних обов'язків та функцій материнства, а все інше – кар'єра, професійне зростання, розвиток інтелектуальних та творчих здібностей – має бути вторинним.

Зауважимо, що жінки, які мають в середньому більш високий рівень освіти, ніж чоловіки, займають в нашій країні менш престижні та оплачу-

вані посади. Так, серед управлінців жінки складають меншість, а на вищому рівні майже не репрезентовані взагалі. У середньому заробітна платня жінок нижче, ніж у чоловіків, що обумовлено гендерною сегрегацією в сфері праці. Сьогодні в Україні знайшли подальший розвиток тенденції, які були притаманні радянському суспільству, коли жінкам не платили менше за ту ж саму роботу, що і чоловікам, а проблема була в іншому: по-перше, йшла «фемінізація» низькооплачуваних робіт, по-друге, у міру того, як жінки опановували ту чи іншу професію, ця професія ставала непрестижною та низькооплачуваною. Таким чином, виникали міжгалузеві та внутрішньогалузеві відмінності в заробітній платі. Яскравий тому приклад – знецінення праці вчителів та лікарів в радянському суспільстві. Це галузі, в яких працювали практично тільки жінки, а заробітна плата була значно нижчою, ніж загалом у промисловості та в системі державної служби. Разом з тим, необхідно зауважити парадокс ситуації: адже це ті галузі, де потрібна вища освіта і висока кваліфікація працівників, вони дуже важливі для життєдіяльності суспільства та держави. Зазначимо, що така ж сама ситуація спостерігається і зараз.

Для реалізації права на рівну винагороду за рівну працю та з метою усунення дискримінаційних розходжень в оплаті праці чоловіків та жінок виникла необхідність у розробці механізму справедливого співвідношення в оплаті праці працівників різних галузей народного господарства. Вважається актуальним прийняття закону щодо введення загального соціального нормативу співвідношення оплати праці в бюджетній та в небюджетній сферах.

Слід зазначити, що юридична рівноправність жінок і чоловіків не означає їх фактичної рівноправності, оскільки психологічні, фізичні та фізіологічні особливості чоловічого та жіночого організму вимагають їх урахування в процесі регулювання суспільних відносин. З огляду це, законодавство про працю передбачає низку заборон та обмежень у виконанні певних робіт, а при виконанні деяких робіт встановлює жінкам пільги і переваги.

Становлення ринкової економіки і виникнення у зв'язку з цим підприємств і організацій з різноманітними організаційно-правовими формами господарювання, які базуються на різних формах власності, втрата державою функції єдиного роботодавця, зниження рівня контролю з боку держави в сфері праці привели до того, що норми – гарантії для найманих працівників часто стали перетворюватися на антигарантії, які формально захищають працюючих жінок, а насправді знижують їх шанси на ринку праці. В умовах сьогодення, коли в житті суспільства господарюють ринкові відносини, суттєво обмежуються можливості вільного вибору життєвого шляху для жінки у сфері зайнятості. Це пояснюється тим, що підприємницька діяльність, яка становить основу ринку, не допускає безприбуткової діяльності, тому підприємці не зацікавлені у прийнятті на роботу жінок у зв'язку з виконанням ними репродуктивної функції та функції материнства і які змушені перебувати у зв'язку з цим в тривалих відпустках у зв'язку з вагітністю та пологами й по догляду за дітьми. Тому становище жінки на ринку

праці та в сім'ї погіршується, що призводить до небажаних економічних і демографічних наслідків.

Раніше цієї проблеми не виникало тому, що реалізація жінками права на працю здійснювалася на основі планового ведення господарства та державного регулювання економіки шляхом планового створення все нових і нових робочих місць. Широке залучення жінок у суспільне виробництво було метою здійснення принципу всезагального обов'язку працювати і мало метою досягнення фактичної рівності між жінкою та чоловіком. Але сучасні ринкові відносини у демократичному суспільстві відкидають загальність праці, не визнають примусової праці і проголошують принцип свободи праці.

Отже, з одного боку, жінки зацікавлені в праці як у джерелі існування; з іншого – економіка України, з урахуванням своєї структури, об'єктивно вимагає жіночої праці, яка сьогодні характеризується високим професійним рівнем. Так, в структурі попиту на робочу силу питома вага потреби в працівниках жіночої статі протягом 1996–2002 рр. зберігалася на рівні 20 відсотків, що свідчить про наявність певного усталеного ряду професій та спеціальностей з переважанням в них жінок внаслідок специфіки роботи та більш низької оплати праці, як то вчителі, медики, працівники громадського харчування, легкої промисловості тощо. Таким чином, перед юридичною наукою і законодавчою практикою стоїть важливе питання оптимального співвідношення в сучасних умовах свободи праці і соціально-економічних гарантій для жінок в реалізації їх права на працю.

Отже, по-перше, необхідно забезпечити заміну норм заборонного характеру на дозвільні норми, які будуть давати жінці право самостійно приймати рішення. Наприклад, необхідно дати жінці можливість вибору працювати в нічний час чи ні.

По-друге, зберегти обмеження застосування праці жінок тільки у випадках, коли це обумовлене необхідністю охорони здоров'я жінок, дітородінням та годуванням грудьми дітей.

По-третє, встановити стимули і пільги для роботодавців, спрямовані на підвищення їх зацікавленості у прийнятті на роботу жінок, а особливо жінок, які мають дітей, та одиноких матерів у тому числі на умовах неповного робочого часу, за гнучким графіком або вдома. Наприклад, диференціювати страхові тарифи, податки та проценти по кредитах, а також встановити відповідний порядок оренди, лізингу, франчайзингу.

Такий підхід дозволить забезпечити реалізацію права вільно вибирати рід занять, сформував правовий механізм, який встановлюватиме рівні права для жінок і чоловіків при прийомі на роботу, просуванні по службі, розірванні трудового договору, організації власного бізнесу.

Правова система України повинна повною мірою відповідати новим умовам життя суспільства, надійно забезпечувати захист прав та інтересів людини як суб'єкта суспільних відносин. Проаналізувавши соціальне становище жінок, можна передбачити майбутнє суспільства. Отже, держава має зосередити увагу на проблемах жінок в сфері реалізації права на працю,

зокрема створити сприятливі умови праці жінок, та взагалі закріпити та врегулювати їх соціально-правовий статус.

З огляду на зростання відсотка жінок на ринку праці, високі темпи поширення трудової міграції серед жінок, назріла необхідність зміцнення як національних, так і міжнародних механізмів захисту працюючих жінок. Крім того, слід зауважити, що частка жінок, які працюють в суспільному виробництві як в Україні, так і в інших країнах світу досить велика. Тому регулювання становища жінок в сфері зайнятості є дуже актуальним для нашої країни. Україна, як незалежна європейська держава, зобов'язана мати свої концептуальні, науково обґрунтовані та послідовні підходи в проведеному гендерній політиці. Але треба мати на увазі, що імплементація деяких норм міжнародного права не повинна йти по шляху запозичення правових норм і перенесення їх у законодавство України без урахування національних особливостей і реального стану економіки.

Таким чином, виникає складне завдання формування такої національної гендерної політики в сфері зайнятості, яка б давала можливість, з одного боку, ліквідувати дискримінацію за ознакою статі й усунути всі ситуації нерівноправності чоловіка та жінки, а з іншого, – не створити систему нової дискримінації і не привести до дискримінації чоловіків.

Список літератури: 1. Конституція України: Офіц. текст. Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина: Навч. посібник // Авт. – упоряд. М.І. Хавронюк. К., 1999. 2. Дармограй Н.М. Культура державотворення в Україні: гендерний аспект // Статистика України, 2002. № 1. 3. Статистичний щорічник України 2000. К., 2001.

Надійшла до редколегії 27.09.02

М.І. ІНШИН

ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ: БАГАТОАСПЕКТНИЙ ПІДХІД

Будь-яка сучасна держава характеризується багатоманітністю цілей завдань і функцій, від професійного і чіткого виконання яких залежить ефективність функціонування суспільства. Світовий досвід і стан сучасних відносин в нашій країні свідчить: сучасне суспільство не може нормально функціонувати і розвиватися поза державою, незалежно від її упорядковуючого впливу на розвиток найважливіших суспільних відносин. Цим і обумовлюється необхідність у кваліфікованому і потужному державному апараті. У свою чергу ефективність діяльності держави, результати виконання нею своїх економічних, соціальних, організаційно-управлінських та правових функцій визначається системою створених в усіх гілках державної влади органів, організаційно-структурною побудовою останніх і, врешті-решт, якісним складом кадрового потенціалу державних служб, структур та підрозділів. Як зазначає Д.Н. Бахрах, одним із найсуттєвіших видів цілеспрямованої діяльності людей, а також суспільства є державна служба. Це поняття використовується по-різному: як вид діяльності людини; як соціально-правовий інститут; як система спеціальних органів держави; як духовна діяльність. Служба полягає в управлінні, здійсненні державної діяльності,